

Riyad'ın
geleneksel
evlerinden biri

Riyad merkez olduğu yıllarda 30.000 nüfuslu küçük bir şehir iken petrol gelirlerinin yansımaya başladığı 1950'lerden itibaren hızla büyümeye başladı ve 1997'de 2.800.000'e ulaşan nüfusu 2000'li yıllarda 4 milyonu geçti. 1949'da surlarının yıkılmasından sonra XIX. yüzyıla ait Masmek Kalesi ile eski Suûd sarayından başka tarihî yapısı kalmayan Riyad, Suudi Arabistan'ın en gelişmiş şehri, modern mimaride yapılmış ticaret ve alışveriş merkezleri, yaygın hizmet binalarıyla dünyanın en hızlı büyüyen şehirlerinden biri oldu. Başşehir olmanın sağladığı imkânlarla, bilhassa petrol rafinerileri ve diğer sanayi kuruluşlarıyla Suudi Arabistan'ın ekonomik bakımından da en önemli şehri haline geldi. 1940'ta herhangi bir modern okul bulunmayan Riyad'da bugün Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye (1953) ve Câmîatü'l-Melik Suûd (1957) adlı iki büyük üniversite eğitim vermektedir. Dünya Müslüman Gençlik Teşkilâtı (1972), İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı İslâm Ülkeleri Dayanışma Oyunları Spor Federasyonu ve Uluslararası Arap-İslâm Okulları Birliği ve Körfez İşbirliği Konseyi (1981) Riyad'da kuruldu. 1951 yılından beri Riyad'ı Basra körfezi kıyısındaki Demmâm'a bağlayan demiryolu hattı bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, BEO, nr. 193339, 193796, 198727; BA, Cevdet-Dahiliye, nr. 1535, 1735, 10782; BA, Yıldız-Sadaret Hususi Mâruzat Evrakı, nr. 253/38, 253/92; Lutfi, *Târih*, VIII, 148; Osman b. Bişr en-Necdî, *'Urvânü'l-mecd fi târihi Necd* (nşr. Abdurrahman b. Abdullatif b. Abdullah Âlûş-Şeyh), Riyad 1402/1982, I-II; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Târîhu Necd*, Kahire, ts., s. 26; R. B. Winder, *Saudi Arabia in the Nineteenth Century*, London-New York 1965, tür.yer.; Hamed el-Câsir, *Medinetü'r-Riyâd*, Riyad 1966; Hüseyin Halef eş-Şeyh Haz'al, *Târîhu'l-Cezireti'l-'Arabiyye fi 'aşri's-Şeyh Muhammed b. 'Abdüvehhâb*, Beyrut, ts. (Matâbiu dâiri'l-kütüb), s. 234-236, 309-310; Muhammed b. Abdullah Âlû Abdülkâdir, *Tuhfetü'l-müstefid bi-târîhi'l-Ahsâ' fi'l-kadim ve'l-cedid*, Riyad 1982, s. 143-148; P. Bonnenfant, "La capitale saoudienne: Riyadh", *La péninsule arabique d'aujour-*

urd'hui, Paris 1982, II, 655-705; *Riyadh: The City of the Future*, Riyad, ts. (King Saud University Press); W. Facey, *Riyadh: The Old City*, London 1992; Zekerîya Kurşun, *Necd ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara 1998, tür.yer.; Abdullah b. Nâsir el-Velî v.dğr., *Muntakatü'r-Riyâd*, Riyad 2002, I-IX, tür.yer.; *Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 350, 22 Ramazan 1263; B. Philby, "Riyadh: Ancient and Modern", *MEJ*, XIII/2 (1959), s. 129-141; *Kâmûsü'l-'âm*, III, 2385; A. Grohmann - [Ahmet Ateş], "Riyâd", *İA*, IX, 744-747; C. Chaline, "al-Riyâd", *EI²* (İng.), VIII, 547-548.

ZEKERİYA KURŞUN

RİYÂHÎ

(الرياحي)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Abdülkâdir
b. Ahmed b. İbrâhîm
er-Riyâhî et-Testûri et-Tarablusî
(ö. 1266/1850)

Malikî fakihî, müderris, şair ve sûfî.

1180'de (1766-67) doğdu. Aslı Libya Trablusgarp'ta yerleşmiş Mehâmîd (Mahmudlar) kabilesinden olup büyük dedesi İbrâhîm buradan Tunus'a göçerek Riyâh'a (bugünkü Mecâzülbâb) bağlı Arûse mevkiine yerleşmiş ve Kur'an okutmakla meşgul olmuştur. Oğlu Ahmed, Endülüs'teki Testûre'ye göç etmiş, kendisi ve oğlu Abdülkâdir burada vefat etmiş, İbrâhîm de burada dünyaya gelmiştir. Hıfzını ve ilk öğrenimini Testûre'de tamamlayan Riyâhî ilim tahsili için Tunus'a gitti. Havânîtüâşûr ve Bîrûlahcâr medreseleriyle Zeytûne Camii'nde dil, edebiyat, hadis, fıkıh ve tefsir dersleri aldı. Önceleri Şâzeliyye tarikatına intisap etmişken daha sonra Ticâniyye tarikatına geçti. Uzun bir süre Zeytûne Camii ile Câmîu Yûsuf Sâhibi't-tâba'da müderrislik yaptı. Başta oğulları Muhammed Tayyib ile Ali olmak üzere Muhammed Neyfer, Muhammed Bahrî, Tâhîr b. Âşûr ve Muhammed b. Selâme gibi birçok öğrenci yetiştirdi.

Tunus'taki yirmi yıla yakın müderrislik hayatında geçim sıkıntısı çeken Riyâhî buradan ayrılmaya karar verince bundan haberdar olan Vezir Ebû'l-Mehâsin Yûsuf Sâhibü't-tâba' ona ev temin etti, tevsik göreviyle maaş bağladı ve kendisini evlendirerek suretiyle kararından vazgeçirdi. Tunus'ta kuraklık sebebiyle yaşanan kıtlık ve açlık üzerine Emîr Hammûde Paşa 1218 (1803) yılında Riyâhî başkanlığındaki bir heyeti erzak talebi için Mağrib-i Aksâ Sultanı Mevlây Süleyman'a gönderdi. Riyâhî, sultana kasideler sundu ve talebini dile getirdi; ardından gemiler dolusu erzakla geri döndü. Bu sefer esnasında Fas, Ka-

raviyyîn ve Selâ'da Muhammed el-Kureşî es-Selâvî, Muhammed b. Fakih ve Muhammed Arabî ed-Dimnâtî gibi âlimlerle tanıştı; onlardan faydalandı ve icâzet aldı. Yine burada Ticâniyye tarikatı kurucusu Seyyid Ahmed et-Ticânî'den tarikatın esaslarını öğrenerek Tunus'ta onun halifesi oldu ve tarikatı yaydı. Havânîtüâşûr Medresesi yakınında Ticâniyye evrâd ve ezkârının okunduğu Zâviyetü Sîdî İbrâhîm er-Riyâhî'yi yaptırdı. 1221'de (1806) üstadı Ömer Mahcûb, Tunus Mâlikî kadılığından azledilince Hammûde Paşa, Riyâhî'yi bu göreve getirmek istediye de o bunu kabul etmemek için Zağvân'a kaçtı, hocası İsmâil Temîmî'nin kadı tayin edilmesi üzerine dönerek tadrîs görevine devam etti. Aynı yıl hacca giden Riyâhî bu sırada Mısır ve Hicaz âlimlerinden istifade etti ve 1242 (1827) yılında ülkesine döndü. 1248'de (1832) İsmâil Temîmî'nin vefatından sonra Emîr Mustafa Bay'ın teklif ettiği Mâlikî başmüftülüğü görevini kabul etti. Her hafta emîrin huzurunda toplanan kadî meclise Hanefî müftüsüyle birlikte katıldı ve başkanlık yaptı. Bir mecliste eski öğrencisi ve Tunus kadısı Muhammed Bahrî ile yetimin bakımı ve mirasıyla ilgili bir meselede tartıştı. Onuruna son derece düşkün olan ve fikirlerinin tartışılmasına tahammül edemeyen Riyâhî, emîrin kadının görüşünü yürürlüğe koyması üzerine görevinden istifa etti ve emîre vekâleten hac yolculuğuna çıktı. İskenderiye'ye uğrayıp Kahire'ye gitti; burada Ezher ulemâsı tarafından iyi karşılandı. Medine'de Ravza-i Nebî'nin karşısında okuduğu "Dâliyye"sinde anılan tartışmayla ilgili şikâyetini dile getirdi. Hacdan dönmeyen kısa bir süre önce veya hac dönüşünde Emîr Mustafa ile Muhammed Bahrî'nin vefatı Riyâhî'nin bedduasıyla ilgili görüldüğünden Mustafa Bay'ın oğlu I. Ahmed'in Riyâhî'den çekindiği ve daima gönlünü almaya çalıştığı kaydedilir.

1254 (1838) yılında Emîr I. Ahmed, Osmanlı Devleti'nin Tunus'u yıllık vergiden muaf tutmasını temin için Riyâhî'yi fakih ve kâtip Mahmûd Bûhâris ile birlikte İstanbul'a gönderdi. Sultan II. Mahmud ve maiyeti tarafından yapılan karşılamada okuduğu Kur'an sebebiyle herkesin hayranlığını kazanan Riyâhî, Sultan Mahmud'a ve Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya talebini dile getiren kasideler sundu. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'le tanıştı, onunla mektuplaşmaları devam etti. Osmanlı Devleti de Tunus'tan yıllarca vergi almadı. Emîr I. Ahmed 1255'te (1839) müderrisler arasında rütbe esasını getirince Riyâhî, Zey-

tüne Camii'nde birinci derece müderris oldu ve buradaki eğitim işlerini yöneten Meclisü'n-nezâretî'l-ilmiyye üyesi seçildi. Aynı zamanda Zeytüne Camii birinci imamı olarak görevlendirildi. Zeytüne Camii'nde bu iki görevi şahsında birleştiren ilk âlim olan Riyâhî güzel sesiyle okuduğu Kur'ân-ı Kerim ile, cuma ve bayram hutbeleriyle çok etkili oldu. 12 Rebülevvel 1257'de (4 Mayıs 1841) Zeytüne Camii'nde devlet erkânı ile ulemânın katıldığı mevlid töreninde ilk defa mevlid okuyan Riyâhî bunun için muhtasar bir mevlid kaleme aldı (İbn Ebû'd-Diyâf, s. 88; Ömer er-Riyâhî, II, 2). 1266'da (1850) büyük oğlu Muhammed Tayyib kolera salgınında öldü ve onun için bir m, ersiye kaleme aldı. 17 Ramazan'da da (27 Temmuz) kendisi kole radan öldü ve zâviyesinin hazînesine defnedildi.

Orta seviyede bir şair olan Riyâhî'nin Sultan II. Mahmud, Mustafa Reşid Paşa, Tunus emirleri Hammûde Paşa, Mustafa Bay, I. Ahmed, Mağrib sultanları Mevlây Süleyman, Abdurrahman b. Hişâm gibi devlet adamları ile hocalarına, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'e, Medine'de tanıdığı Abdüşşekûr el-Medenî'ye ve daha birçok ulemâ ile Ticâniyye, Şâzeliyye, Rahmâniyye tarikati ileri gelenlerine yazdığı methiye ve mersiyeleleri bulunmaktadır. Allah'a münâcât ile (ibtihâl) Hz. Peygamber'e tevessül şiirleri de önemli bir yekün tutmaktadır. Şiirlerinin bir kısmı mev'iza, tekellüflü gazel, ihvâniyat, icâzetler, fetvalar, fıkıh-kelâm meseleleri gibi takrirî konularda olmakla birlikte münâcât ve Hz. Peygamber'e tevessül şiirleriyle Seyyid Ahmed et-Ticânî, Beşir ez-Zevâvî gibi tarikat şeyhleri için yazdığı methiye ve mersiyeleler daha samimi ve liriktir. Ölüm, doğum, tayin gibi olaylara tarihleri, doğum ve görev tayini kutlamaları ile takrizlerin de önemli yer tuttuğu şiirlerinde âyet, hadis ve kadîm şiirden yaptığı tazmin ve istişâdlara sıkça rastlanmaktadır. Torunu Muhammed Neyfer 'Unvânü'l-erib adlı eserinde şiirlerinden birçoğuna yer verdiği gibi (II, 727-800) İbn Ebû'd-Diyâf *İthâfü ehli'z-zamân*'ında önemli bir kısmını kaydetmiş, Muhammed b. Osman es-Senûsî de *Mecma'u'd-devâvini't-Tûnisiiye'sine* 2000 beyte yakın şiirini almıştır.

Eserleri. Şiir, Dil ve Edebiyat. 1. *Divân* (Tunus 1330/1912; nşr. Muhammed el-Ya'lâvî - Hammâdî es-Sâhilî, Beyrut 1990). 2. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Fâkihî li'l-Kaṭr*. İbn Hişâm en-Nahvî'nin *Ḳaṭrû'n-nedâ* adlı kitabına Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî'nin *Mücbû'n-nidâ ilâ şerhi Ḳaṭri'n-nedâ*

adiyla yaptığı şerhi üzerine (Bulak 1264; Kahire 1281) hâşiyesi olup yazma nüshası el-Mektebetü'l-vataniyye'de (Tunus) bulunmaktadır. 3. *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Kâdî Zekeriyâ 'ale'l-Hazreciyye*. Abdullah b. Osman el-Hazrecî'nin aruz manzumesi için Zekeriyâ el-Ensârî'nin kalem aldığı *Fetḥu Rabbi'l-beriyye bi-şerhi'l-Ḳaṣidetü'l-Hazreciyye* adlı şerhin hâşiyesidir. Eser bazı kaynaklarda şerh olarak da geçmektedir. 4. *Mevlidü hayri'l-enâm* (Tunus 1876). Tunus Emîri I. Ahmed'in teklifiyle Mustafa Bekrî el-Misrî'nin *el-Menhelü'l-aşfâ fi mevlidi'r-Resûli'l-Muştafâ* adlı mevlidinden ihtisar edilerek düzenlenmiştir. Torunu Ömer er-Riyâhî'ye ait *Ta'ṭirü'n-nevâhî'de Kıṣṣatü'l-mevlidi'n-nebeviyyi's-şerîf* adıyla da yer almaktadır (II, 1-11). 5. *Naẓmü'l-Âcurrâmiyye (et-Tuḥfetü'l-ilâhiyye)*. Tunus'ta el-Mektebetü'l-vataniyye'de (nr. 2923) yazma nüshası olduğu gibi *Ta'ṭirü'n-nevâhî'de* de yayımlanmıştır (I, 164-172). 6. *İtkânü'z-zabṭ fi'l-farḳ beyne's-sebebe ve's-şarḥ* (nşr. Nüreddin Abbâsî, *el-Muvâfakât*, IV/4 [Cezayir 1416/1995], s. 346-363). Fıkıh usulüne dair olup Yahyâ b. Muhammed eş-Şâvî'ye reddiyedir.

Risâle, Fetva ve Cevapları. İbrâhim er-Riyâhî'nin Zeytüne Camii'ndeki imam-hatiplik görevi sırasında hazırladığı çok sayıda cuma ve bayram hutbesi edebî nesrin güzel örnekleri arasında yer alır. Ayrıca müftülüğü esnasında sorulan sorulara cevap olarak verdiği fetvaları, çeşitli fikhî konulara dair yazdığı risâleleriyle sorulara cevap yazıları bulunmaktadır. Torunu Ömer er-Riyâhî, *Ta'ṭirü'n-nevâhî* adlı eserinde biyografisiyle hutbe, risâle, fetva ve şiirlerinden oluşan hacimli bir koleksiyona yer vermiştir. Hutbelerinin bir kısmı bu eserde yer aldığı gibi (II, 63-105) oğlu Ali er-Riyâhî de *Divânü ḥuṭab minberiyye (Mecmû'atü ḥuṭab cuma'yye)* adıyla bir eser oluşturmuştur. Bu tür eserlerinin bir kısmı şunlardır: 1. *Fetvâ fi cevâzi'l-iḥtimâ bi'l-ecnebiyyi 'ani'l-mille*. Hayatî tehlikenin bulunması halinde himayeciliğin (mandacılık) cevazına dairdir. Risâle Kadî Muhammed el-Annâbî'ye cevap şeklinde yazılmış olup Fas müftüsü Mehdi el-Vez-zânî *el-Mi'yârü'l-cedid*'inde buna uzun bir reddiye yazmıştır. 2. *Risâle fi mes'eleti irâḳati ḥamri'l-müslim*. 3. *Risâle fi mes'eleti men üstüd'ıye li'l-half 'ale'l-Muşhaf*. 4. *Risâletü def'i'l-licâc fi nâzileti İbni'l-Hâc*. Mustafa Bay'ın sarayında Tunus kadısı Muhammed el-Bahrî ile yaptığı tartışmayla ilgilidir. 5. *Risâle fi'l-me'celi'l-müşterek*. 6. *Risâletü'l-Mibred*. Ahmed et-Ticânî'nin Allah'ın kelâm

sıfatına dair bazı ifadelerini eleştiren ve bu sebeple onu sünnet dairesi dışında gören Muhammed en-Nümeylî'ye cevaptır. 7. *en-Nercisiyyetü'l'anberiyye fi's-şalavât 'alâ hayri'l-beriyye*. 8. *Risâle fi'r-red 'alâ Risâleti Muḥammed b. 'Abdivehhab* (daha geniş bilgi için bk. Mahfûz, II, 397-399; Muhammed b. Osman es-Senûsî, s. 299-305). Mahmûd İlyâs, *İbrâhîm er-Riyâhî müfekkiren ve edîben* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1978, Tunus Üniversitesi Edebiyat Fakültesi).

BİBLİYOGRAFYA :

İbrâhim b. Abdülkâdir er-Riyâhî, *Divân* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî - Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1990, neşreden girişi, s. 5-19; İbn Ebû'd-Diyâf, *İthâfü ehli'z-zamân* (nşr. Ahmed Abdüsselâm), Tunus 1971, s. 2, 12, 13, 14, 16, 21, 88, ayrıca bk. tür.yer.; Selâvî, *el-İstikşâ*, IX, 5-6; Muhammed b. Osman es-Senûsî, *Müsâmerâtü'z-zarîf bi'l-hüsnü't-ta'rif* (nşr. M. Şâzelî Neyfer), Beyrut 1994, I, 252-339; II, 208; Ömer er-Riyâhî, *Ta'ṭirü'n-nevâhî bi'tercemeti's-şeyḥi Sidi İbrâhîm er-Riyâhî*, Tunus 1320, I, 164-172; II, 1-11; Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, s. 386-389; *Hediyetü'l-'ârifin*, I, 42; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 41; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 49; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifin*, II, 387-400; Muhammed b. el-Hoca, *Târîḥu me'âlimi't-tevhîd fi'l-kadim ve'l-cedid* (nşr. el-Cilânî b. Yahyâ - Hammâdî es-Sâhilî), Tunus 1985, s. 69, 70, 100, ayrıca bk. tür.yer.; Sâdik ez-Zemerî, *A'lâm Tûnisiiyyün* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1986, s. 49-55; Cân Füntân, *Fihris târiḥi li'l-mü'ellefâti't-Tûnisiiyye*, Tunus 1986, s. 118; M. Neyfer, *'Unvânü'l-erib*, Beyrut 1996, II, 724-800.

İSMÂİL DURMUŞ - NECÂT EL-MERİNİ

RİYÂLE

Kalyonlardan oluşan donanmada üçüncü rütbeli kalyon kaptanına ve onun gemisine verilen ad.

Aslı İtalyanca *reale* olan kelime, Osmanlı donanmasında kapudâne ve patronadan sonra gelen bir rütbe olarak XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülür. Bu rütbe sınıflandırması Akdeniz'deki Avrupalı denizci devletlerden Garp ocakları donanmasına, oradan da Girit savaşları sırasında (1645-1669) kalyon yapımına başlanmasıyla birlikte Osmanlı donanmasına geçmiştir. Donanmanın rütbeli kaptanlarından birini ifade eden kelime, 1093'te (1682) kesin biçimde kalyon düzenine geçilmesinin ardından XVIII. yüzyılın başında resmî bir rütbe haline gelmiştir.

Kapudâne, patrona ve riyâlenin gemilerinde kendilerine ait kaptanlık alâmeti olarak flamaları ve ellerinde asâları vardı. Bunlardan sonra gelen gemilerin kaptanlarına süvari kaptan denilirdi. Tayin ve azillerinde kapudan paşa yetkiliydi. Sancak